

Uit de PAS

Citation for published version (APA):

Klaasen, I. T., & Prins, M. (1999). *Uit de PAS: overzicht monografieën '98-'99*. Stichting PAS.

Document status and date:

Gepubliceerd: 01/01/1999

Document Version:

Uitgevers PDF, ook bekend als Version of Record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.tue.nl/taverne

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

openaccess@tue.nl

providing details and we will investigate your claim.

RAQ
99
UIT

M096296

uit de PAS

Overzicht monografieën '98-'99

DRS. I.T. Klaasen & DR. Ir. M. Prins

UIT DE PAS

Overzicht monografieën '98-'99

S A M E N S T E L L I N G

DRS. I.T. Klaasen
Faculteit Bouwkunde TUD

DR. Ir. M. Prins
Faculteit Bouwkunde TUE

WOORD VOORAF	5
1 ARCHITECTUUR • BEDRIJVEN	7
1.1 Verandering door Groei - <i>groeïende architectenbureaus en bijbehorende organisatieveranderingen, case study</i> <i>Architektenburo Piet Onderwater</i>	13
1.2 Evaluatie - <i>een jaar na de start</i>	17
1.3 Diener & Diener Architecten - <i>eenvoud en complexiteit in de gevel</i>	19
1.4 Herzog & De Meuron	21
1.5 Problemen rond Prijsvragen	23
1.6 CAD-systemen op het architectenbureau - <i>een vergelijk tussen AutoCAD en Arkey</i>	25
2 NIEUW IN OUD • OUD IN NIEUW	27
2.1 Restauraties van 'het Nieuwe Bouwen' - <i>een onderzoek naar theorieën over het restaureren</i>	31
2.2 Het Zwarte Gat - <i>het grijze gebied tussen welstandsbeleid en monumentenzorg</i>	35
2.3 Context/trast - <i>nieuwbouw in een omgeving met sterke samenhang</i>	37
2.4 Noord - <i>structuurvisie voor deelgemeente Noord</i>	41
2.5 Verschillende Achtergronden, Verschillende Woonwensen	45
2.6 Romantische Stedebouw - <i>inhoudsloze beeldcultuur of verborgen kwaliteit</i>	49
2.7 Het Groene Raamwerk - <i>herleving van buitenplaats en landgoed in de hedendaagse ontwerppraktijk; Nijrees bijvoorbeeld</i>	53
3 EVALUATIE	55
TREFWOORDENREGISTER	59

WOORD VOORAF

In 1995 zijn de Praktijkopleidingen Architectuur en Stedebouw (PAS) van start gegaan. De PAS verzorgt post-initiëel onderwijs voor afgestudeerde architecten en stedebouwkundigen van de Technische Universiteiten te Delft en Eindhoven. Een onderdeel van het PAS-curriculum betreft het schrijven van een zogenaamde monografie, waarbij aan de cursisten wordt gevraagd te reflecteren op de professionele beroepsuitoefening. Het schrijven van de monografie heeft niet alleen didactische doelen, maar heeft ook een functie in het kader van het opbouwen van een gezamenlijke kennishuishouding van de beroepspraktijk en de – universitaire – opleidingen.

Vorig jaar verscheen voor de eerste maal een overzicht van de monografieën die vervaardigd zijn door cursisten van de Praktijkopleidingen Architectuur en Stedebouw. (Klaasen, I.T. & Prins, M. eds., *Dat komt van PAS*, Stichting PAS, Amsterdam 1998). Ook dit jaar verschijnt een dergelijke publikatie om zo het door de cursisten verrichte werk voor een breder publiek toegankelijk te maken. De doelgroep bestaat uit personen werkzaam als architect of stedebouwkundige, medewerkers en studenten van de faculteiten bouwkunde en van de bouwkunstacademies, en de PAS-cursisten zelf.

Over de oprichting van de PAS, haar doelstellingen, de rol van de monografieën binnen het PAS-curriculum, en over de monografieën als middel tot het doen ontstaan van een kennishuishouding van de beroepspraktijk en de – universitaire – opleidingen, is in het eerst gepubliceerde overzicht reeds uitvoerig geschreven. De monografieën zelf zijn tegen kostprijs op te vragen bij de PAS. Voor zover de cursisten daarvoor toestemming hebben gegeven, en hun monografieën elektronisch hebben aangeleverd, zullen deze vanaf dit jaar ook integraal beschikbaar zijn op de internetsite van de PAS (<http://www.xs4all.nl/~pas>).

Behalve door de samenvattingen en de aangebrachte thematische ordening, is de inhoud van de monografieën ook toegankelijk gemaakt door per monografie een betrekkelijk uitvoerige reeks trefwoorden te geven. Hiermee wordt niet alleen beoogd een snel inzicht per monografie te geven, maar ook wordt door het trefwoordenoverzicht een meer gerichte en gedetailleerde zoekmogelijkheid geboden.

Elke samenvatting gaat vergezeld van een citaat uit de brontekst, dat een kernachtige verwoording geeft van het standpunt dat de auteur van de monografie inneemt, dan wel anderszins een treffende uitspraak is.

Ook binnen de samenvattingen is gebruik gemaakt van citaten, maar meestal was uit oogpunt van redactie en taalgebruik aanpassing daarbij noodzakelijk. Daarom wordt, behoudens een enkele uitzondering, dit niet expliciet aangegeven.

De samenvattingen geven nadrukkelijk de opinie van de betreffende cursist weer. Binnen de samenvattingen is elke vorm van commentaar vermeden en gepoogd zoveel mogelijk recht te doen aan de oorspronkelijke inhoud van de monografieën.

Elke samenvatting begint met de titel van de monografie, de naam van de auteur, het bureau waar de auteur werkzaam was toen de monografie werd geschreven, en de naam van de voor de begeleiding en beoordeling verantwoordelijke universitaire mentor.

Aangezien de thema's van de huidige lichten cursisten, met uitzondering van enkele op de bedrijfsvoering van bureaus gerichte monografieën, weinig overeenkomsten toonden met die van de vorige lichten, is de thematische ordening een andere dan die van vorig jaar. De op bedrijfsvoering gerichte beschouwingen zijn gebundeld met die monografieën die zich richten op werkwijze-aspecten en/of die een specifiek ontwerp bureau als thema hadden. De titel die dit hoofdstuk heeft gekregen is dan ook met opzet voor tweeërlei uitleg vatbaar.

Bij de meer object gerichte monografieën werd de belangstelling van de cursisten voor de confrontatie tussen 'oud' en 'nieuw' reeds bij een eerste oppervlakkige lezing duidelijk. Het maken van onderscheid tussen architectuur en stedenbouw was hierbij niet aan de orde.

De thema's zijn beide voorzien van een inleiding, waarbij in voorkomende gevallen ook op persoonlijke titel wordt gereflecteerd op de inhoud van de monografieën.

1

ARCHITECTUUR • BEDRIJVEN

In dit hoofdstuk zijn de monografieën ondergebracht die betrekking hebben op de relatie tussen architecten en de organisaties waarbinnen zij werkzaam zijn, en de architectuur die daar tot stand komt.

Er zijn drie thema's: architectenbureau en organisatie, architectenbureau en architectuur, architectenbureau en speciale onderwerpen (prijsvragen respectievelijk CAD).

Architectuur kan men niet maken, maar ontstaat doordat de architectuurcritici op grond van een waardetoekenning aan – feitelijke dan wel veronderstelde – ontwerpuitgangspunten op het gebied van esthetiek, ethiek, historicisme of filosofie, culturele betekenis toekennen aan een bouwkundig ontwerp, dat daardoor als zodanig in de vakpers een eigen leven gaat leiden. Architectuur bedrijven, veel gebezigd in de zin van een activiteit in de vorm van het ontwerpen van gebouwen, is in die zin een verkrachting van de taal. Men bedrijft geen management, men bedrijft geen auto, en men bedrijft zeker ook geen architectuur. De titel van dit hoofdstuk heeft echter betekenis in termen van de relatie tussen architecten, de organisaties waarbinnen zij werkzaam zijn, en de architectuur die daaruit ontstaat.

Onder dit thema zijn een zestal monografieën gerangschikt. Twee behandelen met name de bedrijfsvoering van het architectenbureau, twee monografieën gaan in op de ontwikkeling van de bureau-organisatie in relatie tot de gebouwen die in de loop van de tijd door de betreffende bureaus zijn ontworpen, en twee monografieën gaan over meer specifieke onderwerpen, te weten prijsvragen en CAD-pakketten.

De afgelopen jaren werden voor de architectenbranche gekenmerkt door twee ontwikkelingen, namelijk een gemiddeld gematigde omzetgroei en een markante schaalvergroting van de architectenbureaus. Bedrijfskundig gezien is de architectenbranche zonder meer een opmerkelijke bedrijfstak. Volgens de kengetallen van de vna werken bij bijna 90 procent van de bedrijven minder dan 10 personen. Van die 90 procent bestaat het grootste deel uit éénmans-/vrouwszaken.

Professionalisering van de architectenbranche is noodzakelijk geworden door onder meer:

- de toenemende complexiteit van gebouwen, zowel in functioneel als technisch opzicht;
- de toename van professionele opdrachtgevers met expliciete claims op prestaties, levertijden, investeringskosten en levensduurkosten;
- de ontwikkelingen op het gebied van de informatie- en communicatietechnologie;

- de open Europese markt en de toenemende hoeveelheid publieke zowel als privaatrechtelijke regelgeving;
- de opkomst van nieuwe bouworganisatievormen, soms ook in de vorm van duurzame partnerships tussen bedrijven die risicodragend ontwikkelen, al dan niet in samenwerking met publieke partijen (de zogenaamde Publiek Private Samenwerking: PPS).

Recent heeft de BNA dan ook publikaties doen uitkomen waarin de verwachting wordt uitgesproken dat op afzienbare termijn ruwweg 40% van de kleinere bedrijven door opvolgingsproblemen, te lage rendementen, fusies en dergelijke, van de markt zal verdwijnen.

De monografie 'Verandering door Groei' heeft als context een bedrijf dat als antwoord op bovenstaande ontwikkelingen recent in nog geen twee jaar tijd is gegroeid van nog geen 10 naar inmiddels 20 werknemers. De monografie poogt aan te geven hoe hier mee om te gaan in termen van de bureauorganisatie, strategische planning en beheersing van de interne processen. Het is jammer dat daarbij het onderscheid tussen de tijdelijke projectorganisatie en een meer duurzame bureauorganisatie, niet altijd helder gemaakt wordt. Deze monografie is een uitstekend voorbeeld hoe door voort te borduren op reeds verschenen monografieën, tot meerwaarde kan worden gekomen. Blijkens het naschrift van de bureaudirecteur heeft de monografie ook praktische relevantie.

'Evaluatie - een jaar na de start' is een werkstuk dat een terugblik vormt op de initiële doelstellingen zoals vastgelegd in het bedrijfsplan, en de behaalde resultaten een jaar na start van een beginnend architectenbureau. Een beetje tussen de regels door kan men lezen dat het met name de strategische alliantie met een aannemersbedrijf is geweest, die in dit geval start en continuering van het bedrijf mogelijk heeft gemaakt.

Steeds vaker komt het voor dat in Nederland buitenlandse architecten worden uitgenodigd om een ontwerp te vervaardigen. Vaak betreft dit de meer prestigieuze projecten, waarbij men bewust voor een bepaalde architect kiest. Ook komt het steeds vaker voor dat er sprake is geweest van een internationale prijsvraag binnen de context van een Europese aanbesteding, die dan gewonnen is door een buitenlandse architect. Om diezelfde redenen opereren Nederlandse architecten ook steeds meer in het buitenland. Een vergelijking tussen de wijze waarop – binnen en buiten Europa – architectenbureaus en bouwpartners opereren, en hoe bouwprojecten worden georganiseerd, is daar-

om hoogst actueel. Het is niet ongebruikelijk dat vanwege de grote cultuurverschillen architecten in deze gevallen een vof aangaan met een Nederlands architectenbureau of facilitair bedrijf (bijvoorbeeld het Groenmarkt-project in den Haag van Autram, het World Port Centre van Foster in Rotterdam, het Luxor Theater van Bolles en Wilson in Rotterdam).

De verschillen tussen architectenbureaus in Zwitserland en in Nederland vormen één van de thema's in de monografie 'Diener & Diener Architecten'. Tot een degelijke vergelijking komt het echter helaas niet. Wel wordt een aardige schets gegeven van de ontwikkeling van dit bureau in de tijd, aan de hand van een beschrijving van een aantal kenmerkende projecten. Te betreuren valt dat hierbij beeldmateriaal volledig ontbreekt. Ook over de ervaringen van dit bureau bij het werken in Nederland wordt niet veel opheldering geboden. Het blijft met name bij een beschrijving van het ontwerp, een huisvestingsproject op het Java-кнsm-eiland, als zodanig. Ook de monografie over Herzog & De Meuron (van Birgitte de Jong) is een poging de ontwikkeling van een architectenbureau in de tijd te beschrijven, toevallig ook een Zwitsers bureau met, net als Diener en Diener, roots in de ETH te Zürich, en met een leermeester als Aldo Rossi. De Jong weet boeiend te schrijven over architectuur en zaken die haar in die context fascineren. Dit heeft ze ook in haar eerste monografie al aangetoond (zie overzicht vorig jaar). In het kader van de beoogde kennishuishouding biedt de monografie echter weinig toegevoegde waarde.

Mede door de toename van het aantal projecten dat via een Europese aanbesteding wordt uitgegeven, neemt ook het aantal architectuurprijsvragen sterk toe. De monografie 'Problemen rond Prijsvragen' gaat in op de strategische betekenis die deelname aan prijsvragen kan hebben voor een ontwerpbureau en geeft adviezen, zowel voor deelnemers als organisatoren, hoe vaak voorkomende problemen bij prijsvragen kunnen worden vermeden. Daarbij wordt ook ingegaan op het prijsvraagreglement van de IUA (International Union of Architects). Het is een gemiste kans dat de recente discussie over prijsvragen gevoerd binnen de vna, en de publikaties die daaromheen zijn verschenen, grotendeels niet behandeld worden. Sommige aanbevelingen zijn wat ons betreft overigens aanvechtbaar.

'CAD-systemen op het architectenbureau; een vergelijk tussen AutoCAD en Arkey' is een monografie waarin opgedane ervaringen met de twee meest gebruikte CAD-pakketten in de architectenbranche worden vergeleken. Ingegaan wordt op de mogelijkheden van beide pakketten, de tekensystematiek en de

gevolgen voor de bureauorganisatie bij invoering van deze pakketten. Hoewel nogal omstandig beschreven, door een auteur die niet helemaal de schijn kan vermijden een enigszins vooringenomen houding ten aanzien van één van deze pakketten te bezitten, kan de monografie een waardevol hulpmiddel zijn voor die bureaus, die een keuze willen maken uit één van beide pakketten.

Verandering door Groei - groeiende architectenbureaus en bijbehorende organisatieveranderingen, case study Architectenburo Piet Onderwater

Ir. Karien M. Van Velsen

Architectenburo Piet Onderwater bv, Rijnsburg
PAS-mentor • Ir. J. de Jong (TUD)

‘Een architect is niet slechts een ondernemer, zoals elke andere ondernemer, maar ook een schepper.’

In de bijna twee jaar die Van Velsen werkt op haar praktijkplaats is de omvang van het betreffende bureau verdubbeld van 10 naar 20 personen. Dit vormde de directe aanleiding voor de monografie, die richtlijnen beoogt te geven hoe met een dergelijke groei om te gaan.

Van Velsen onderscheidt voor wat betreft de omvang drie klassen architectenbureaus: kleine zelfstandige bureaus tot maximaal 4 personen (+65%); middelgrote zelfstandige architectenbureaus bestaande uit 5 tot maximaal 20 personen (+25%); grote zelfstandige architectenbureaus bestaande uit 20 personen of meer (+25%; slechts 1% van de bureaus in Nederland telt meer dan 50 personen).

Deze bureautypen worden door Van Velsen besproken aan de hand van de volgende kenmerken: rechtsvorm, opdrachtenportefeuille, werkgebied, soorten opdrachtgevers, kerntaken, gemiddelde omzet per jaar, rendement en medewerkers.

Vervolgens wordt ingegaan op de optimale grootte van een architectenbureau. Het is moeilijk verbanden te vinden tussen rendement en omvang. De jaarlijkse kengetallen van de BNA laten zien dat een groot percentage van de kleine bureaus een negatief rendement heeft, maar het is ook in deze categorie dat er zeer hoge rendementen worden behaald.

De grote bureaus hebben gemiddeld een iets lager rendement dan de middelgrote. Van Velsen stelt dat het derhalve relevanter is om te kijken naar optimaal functioneren, dan naar optimale grootte. Een belangrijk begrip daarbij is de ‘human span of control’: de hoeveelheid personen die als werkeenheden nog beheersbaar is.

opdrachten functies	opdracht 1	opdracht 2	opdracht 3	opdracht 4		
project leiding	architect 1	architect 2	architect 1	proj. leider 2		
ontwerpen	architect 1	mw. arch. 2	mw. arch. 1	mw. arch. 3		
	mw. arch. 1					
uitwerken	tekenaar 1	tekenaar 4	tekenaar 5	tekenaar 4		
	2	8	7	6		
	3	9		7		
	6	7		8		
				9		
bestekken en begroten	bestek schr 1	bestek schr 2	bestek schr 1	bestek schr 1		
directie voeren	opzichter 1		opzichter 2	opzichter 3		
hulp functies	admini- stratie	pers. zaken	plan- ning	repro- duktie	archieff	etc.

} etc.

} etc.

Matrixorganisatie

De 'human span of control' van een leidinggevende hangt af van:

- karakter, social skills, deskundigheid en ervaring van de leidinggevende;
- de complexiteit van het werk dat wordt uitgevoerd;
- de organisatiestructuur;
- overige omstandigheden.

Bij een omvang van 10 tot 20 personen wordt het reeds noodzakelijk om tot een organisatorische stratificatie over te gaan. Dit kan worden gedaan door een verbreding van de organisatie (meer partners, meer leidinggevend) dan wel door een verdieping: het aantal leidinggevende niveaus wordt uitgebreid.

Ten aanzien van de nadere vormgeving van de organisatie wordt onderscheid gemaakt in:

- Een personele organisatiestructuur. Deze komt het meest voor bij kleine bureaus en wordt gekenmerkt door organisatie van het werk rond specifieke deskundigheid van personen.
- Een projectgerichte organisatiestructuur. Een dergelijke structuur is met name geschikt, aldus Van Velsen, voor de middelgrote bureaus, waarbij per project steeds één persoon binnen de organisatie verantwoordelijk is, en waarbij de opdrachtgever dus een duidelijk aanspreekpunt heeft binnen de organisatie. Een goede planning van werkzaamheden is essentieel. Personen binnen het bureau kunnen in meerdere projectteams tegelijkertijd werkzaam zijn.
- Een functionele organisatiestructuur. Deze is met name geschikt voor middelgrote en grote bureaus en wordt gekenmerkt doordat het werk wordt verdeeld over de specialisten binnen de organisatie.
- Een matrixorganisatie, door Van Velsen gekenschetst als een mengvorm tussen een personele en een functionele organisatie. In een matrixorganisatie wordt gewerkt met projectteams die op basis van functionele kenmerken worden samengesteld (zie illustratie).

Vervolgens gaat Van Velsen in op groeiscenario's waarbij onderscheid gemaakt wordt tussen krimp, consolidatie en strategische groei. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de monografie van Hilderink die besproken is in het eerste overzicht van monografieën (Klaasen I.T. & Prins M. eds., 1998).

Bij groei is het noodzakelijk dat er strategisch wordt gedacht over het bedrijf en dat de processen worden beheerst. Van Velsen geeft daarbij twee instrumenten aan, te weten het bedrijfsplan en een kwaliteitszorgsysteem – zie respectievelijk de monografieën van Etienne en Urlings in het eerste monografieënoverzicht.

Het gegeven kader wordt door Van Velsen vervolgens toegepast op de organisatie van haar werkgever. Hierbij worden de adviezen van een externe organisatieadviseur die werden opgesteld voor dit bedrijf, en de uiteindelijk geïmplementeerde oplossing, kritisch vergeleken, en worden aanbevelingen gedaan om tot verdere verbeteringen te komen. Dit laatste met name vanuit de optiek van een zich de komende tijd voortzettende groei.

De monografie wordt besloten met een reactie van de betreffende directeur/eigenaar op het gestelde.

TREFWOORDEN

architectenbureaus, strategische groei, bureaugrootte, bureau-organisatie, bedrijfsplan, kwaliteitszorg, certificering

Evaluatie - een jaar na de start

Ir. Martine Schipper

Schipper en Douwes Architecten, Wierden
PAS-mentor • Ir. J. de Jong (TUD)

**'Te allen tijde moeten we de kwaliteit van het werk in de gaten houden.
Het is beter minder projecten aan te nemen dan slecht werk af te leveren.'**

Dit werkstuk betreft geen monografie maar een beschouwing die is vervaardigd als vervangend examen voor de PAS-module 'Bouwen en Cultuur' (B & C). De auteur is partner in een architectenbureau dat een jaar geleden gestart is. Deze start was mede mogelijk dankzij een alliantie met een aannemersbedrijf, dat drie opdrachten verleende. De plannen die de oprichters bij de start hadden, zijn vastgelegd in een ondernemingsplan. Nu, een jaar na de start, blikt één van hen terug.

In het als bijlage opgenomen ondernemingsplan wordt een algemene marktverkenning van de architectenbranche gegeven met de bekende data over sectoren, groei-prognoses gemiddelde rendementen etc. Vervolgens worden targets aangegeven met betrekking tot het werkgebied, het soort opdrachten en de omzet- en winstverwachting. Tevens wordt ingegaan op het ambitieniveau, de concurrentie, de organisatievorm, automatisering en de financiële aspecten.

De in de ondernemingsplanning aangegeven doelstelling met name te scoren in de utiliteitsbouw, werd het eerste jaar niet gehaald. Woningbouw en utiliteitsbouw kwamen in ongeveer gelijke verhouding voor. Daarnaast was het noodzakelijk diverse kleine werken aan te nemen om de omzet op peil te houden.

De omzettafzet zijn nog niet gehaald. In de exploitatie neemt de investering in hard- en software een belangrijke plaats in.

In het gekozen vestigingsgebied (Twente) bleek het niet altijd mogelijk opdrachtgevers te vinden die bereid waren gebouwen te realiseren die aansluiten bij het ambitieniveau. Om die reden zijn ook opdrachten geweigerd. Dit is een strategische keuze, met als achterliggend doel zich te kunnen onderscheiden

van de concurrentie door het aanbieden van aantoonbare kwaliteit. Veel opdrachtgevers kwamen uit de particuliere sector, wat betekent dat de beoogde spreiding nog in onvoldoende mate is gerealiseerd. Dit was mogelijk te wijten aan een te weinig actieve acquisitie. De meeste opdrachten kwamen binnen via 'mond tot mond' reclame.

De oorspronkelijk gekozen rechtsvorm van de vof, bleek vanwege de inschrijvingsplicht in het handelsregister niet haalbaar. Als organisatievorm is derhalve uiteindelijk voor de maatschap gekozen.

Aan de hand van de terugblik wordt geconcludeerd dat de keuze om zelfstandig ondernemer te worden tot op heden een goede is gebleken. Veel voordeel heeft men gehad van de alliantie met de aannemer, waarbij behalve opdrachten ook ondersteuning is verkregen ten aanzien van zaken als huisvesting en boekhouding. Ook de PAS-opleiding wordt positief gewaardeerd ten aanzien van de kennis die is opgedaan om de vele zaken waarmee men bij het zelfstandig ondernemen in de architectenbranche wordt geconfronteerd, tot een goed einde te brengen.

TREFWOORDEN

start van onderneming, bedrijfsplan, strategische doelen, exploitatie

Diener & Diener Architecten - eenvoud en complexiteit in de gevel

Ir Connie Dirkwager

AB Architectuur en Bouwkunde bv, Barendrecht.

PAS-mentor • Ir. P.G. de Bois (TUD)

‘Slechts met enkele doelgerichte middelen blijkt een sterker beeld te kunnen worden gegenereerd, dan met een opeenstapeling ervan.’

Na een half jaar lang gestudeerd te hebben aan de ETH in Zürich heeft Dirkwager bij het Zwitserse bureau Diener en Diener zeven maanden gewerkt aan een prijsvraag voor een woonblok op het Java- en KNSM-eiland in Amsterdam. Op basis van deze ervaringen vraagt Dirkwager zich af wat de karakteristieke verschillen zijn tussen Zwitserse en Nederlandse architectuur en ontwerpmethoden. Ze doet dit met name door de architectuuropvatting zoals die gold binnen het bureau ‘Diener en Diener’, te analyseren. Als tweede doelstelling wil zij in deze monografie analyseren hoe de architectuuropvattingen van het bureau Diener en Diener zich vertalen in het ontwerp voor de gevels van gebouwen.

Met name in de naoorlogse periode en de jaren zestig kende het bureau een groot produktievolume, waarbij veel projecten in Basel zijn gerealiseerd. In 1975 trad de zoon van oprichter Marcus Diener, Roger Diener, toe tot het bureau, na te zijn afgestudeerd aan de ETH in Zurich en daar les te hebben gehad van onder meer Luigi Snozzi en Aldo Rossi.

Dirkwager beschrijft de architectuuropvatting van ‘Diener en Diener’ als een mix tussen modernisme en post-modernisme. Verdere kenmerken zijn: een zorgvuldig onderzoek van de stedelijke context van een project, een goed doordachte functionaliteit met relatief veel vrijheid voor de gebruiker om tot nadere invulling van de ruimtes komen, en een relatief vernieuwend en puristisch materiaalgebruik.

Behandeld worden de volgende projecten van het bureau Diener en Diener:

- Woningbouw aan de Riehenring ('82-'85) Basel
- Woonhuis en bankfiliaal Burgfelderplatz ('82-'85) Basel
- Kantoorgebouw Hochstrasse ('86-'88) Basel
- Kantoorgebouw Steinentorberg ('88-'90) Basel

- Galerie Gmurzynska ('88-'90)
- Keulen, Opleidingscentrum sbv Viaduktstrasse ('89-'94) Basel
- Woningbouw KNSM - Java-eiland ('95-heden) Amsterdam.

TREFWOORDEN

Diener en Diener, gevels vormgeving van, architectuur, post-modernisme, modernisme, Zwitserland

Herzog & De Meuron

Ir. Birgitte de Jong

Architecten Werkgroep, Tilburg.

PAS-mentor • J. Valk Arch. HBO (TUE)

‘Ongeveer een jaar geleden zag ik het mooiste gebouw dat ik tot nu toe gezien heb. (...) Gelukkig wist een aardige oude man, die altijd bij het spoor gewerkt had, ons, via een parkje en langs een achterom van volkstuintjes, tot vlak voor deze Signal Box te brengen, zodat we het gebouw en de gevel ook van dichtbij konden aanschouwen.’

De monografie begint met een beschrijving van een aantal ontwerpen te weten:

- de Signal Box, te Basel
- de Ricolafabriek in Mulhouse
- de Ricola-opslagloods in Laufen
- Dominus Wijngaard in Californië

Vervolgens wordt ingegaan op de studieperiode van Herzog en De Meuron aan de ETH en de invloeden van docenten als Burckhardt en Rossi op hun werk.

Ook wordt ingaan op medewerkers en kunstenaars die door hun samenwerking met Herzog en De Meuron van invloed zijn geweest op hun werk: onder anderen Joseph Beuys, Remy Zaugg en Andy Warhol.

Het werk van Herzog en De Meuron wordt gekenmerkt door relatief eenvoudige, abstracte geometrieën, een goede doordenking van de opgave, een wil tot originaliteit, en een doordacht materiaalgebruik. Men wil bekende vormen en materialen gebruiken, maar wel zo dat ze op een nieuwe manier tot leven komen, of zoals ze zelf zeggen: ‘We love to do a building that would cause people to say: “well this looks like an old traditional house, but at the same time there is something totally new in it”.’

Twee andere karakteristieke citaten die het werk van Herzog en De Meuron kenschetsen zijn:

- ‘We push the material we use to an extreme, to show it dismantled from any other function than being.’

- 'It is not so much being true to materials that is important, as it was for the Modernists, as bringing to attention the truth of materials.'

TREFWOORDEN

Herzog & De Meuron, architectuur, post-modernisme, modernisme, Zwitserland, materiaalgebruik, architectonische expressie

Problemen rond Prijsvragen

Ir. Debby Alferink

Cepezed bv, Delft

PAS-mentor • Ir. J. de Jong (TUO)

‘Veel prijsvragen zijn niet beroemd geworden vanwege het gebouw dat is gerealiseerd maar vanwege de problemen die zij hadden...’

Er zijn goede redenen om prijsvragen onder architecten uit te schrijven en eveneens om er aan deel te nemen, stelt Alferink. Er zijn echter nogal eens problemen rond prijsvragen. In haar werkring bij CEPEZED heeft Alferink regelmatig meegedaan aan prijsvraagprojecten. De concrete aanleiding tot de monografie vormde een prijsvraag waarbij CEPEZED op de vijfde plaats eindigde, maar de winnaar een plan presenteerde dat in principe niet voldeed aan het programma van eisen. Een soortgelijk concept was daarom in het ontwerptraject van CEPEZED verworpen. Aan de hand van literatuur over prijsvragen en op grond van eigen inzichten, verdiepte Alferink zich in de oorzaken van problemen die optreden bij prijsvragen en komt ze tot voorstellen om deze problemen op te lossen.

Bij grote publiekswerken waarbij de ambities hoog zijn, of ter stimulering van jonge architecten, bij moeilijke lokaties, of als een opdrachtgever wil kunnen kiezen tussen verschillende oplossingen, kan een prijsvraag een goed instrument zijn. Voor architecten kunnen prijsvragen een middel zijn in de opdracht-acquisitie en een manier om meer vernieuwende ideeën voor het voetlicht te brengen.

Een nadeel van prijsvragen zijn de vaak hoge kosten aan de kant van de opdrachtgever en aan de zijde van de niet-winnaars. Daarnaast treden er regelmatig problemen op met onzorgvuldige jurering, programmawijzigingen, niet heldere reglementen, procedures etc.

Na een definitie van het begrip ‘prijsvraag’ wordt door Alferink eerst het IUA (International Union of Architects)-reglement besproken. In dit reglement zijn onder meer zaken vastgelegd met betrekking tot procedures, het programma van eisen, de jurering, het prijzengeld en het auteursrecht. Daarna wordt ingegaan op de prijsvraagprocedure en de rol daarin van partijen als de organisator, de jury, de prijsvraag-manager en de adviseurs.

Van groot belang bij een prijsvraag is een goed programma van eisen. Alferink wijst op het gevaar van overspecificatie waarbij de oplossingsruimte te veel wordt beperkt.

In een apart hoofdstuk wordt ingegaan op problemen die kunnen optreden bij prijsvragen. Alferink maakt daarbij onderscheid in prijsvragen waarbij een formeel reglement wordt gehanteerd en prijsvragen waarbij de opdrachtgever zelf een reglement opstelt. Aandacht wordt daarbij onder meer gegeven aan de competentie van de jury, geschillen binnen de jury, geschillenregelingen, kwaliteit van het programma van eisen, fouten in de procedure, eisen van de opdrachtgever, budget van de opdrachtgever, haalbaarheid van de inzendingen, tijdsbesteding van deelnemers, interactie tussen opdrachtgever en architect, invloed van betrokken partijen, en relatie prijswinnaar en opdrachtgever.

In haar aanbevelingen stelt Alferink dat:

- prijsvraagreglementen in overleg met architecten zouden moeten worden opgesteld;
- prijsvragen zorgvuldig moeten worden voorbereid door de organisator/opdrachtgever;
- prijsvragen moeten worden opgesplitst in fasen, waardoor in de eerste ronde door de architecten minder werk hoeft te worden verricht, en de geselecteerden voor de tweede ronde de kans hebben in overleg te treden met de opdrachtgever;
- vooraf een toets dient plaats te vinden of het programma van eisen haalbaar is gegeven het budget van de opdrachtgever;
- belanghebbenden uit de projectomgeving een vertegenwoordiging dienen te hebben in de jury;
- de organisator een veto-recht moet claimen bij de beoordeling;
- in het geval van een meervoudige opdrachtgever alle partijen een instemmingsverklaring dienen af te geven ten aanzien van het programma van eisen;
- er een onafhankelijke arbitragecommissie moet komen voor prijsvragen, los van de BNA;
- de selectie van de juryleden dusdanig dient te geschieden, dat de kans op eenstemmigheid niet wordt gehinderd door rivaliteit tussen juryleden.

TREFWOORDEN

prijsvragen, jurering, prijsvraagprogramma, prijsvraagreglement, prijsvraagorganisatie, prijsvraagmanager, arbiterinstantie

CAD-systemen op het architectenbureau - een vergelijking tussen AutoCAD en Arkey

Ir. Gijs Jan van der Schoot

Lanfermeijer Seelen Architecten BNA, Oirschot

PAS-mentor • Dr. ir. M. Prins (TUE)

‘De gebruikers van de verschillende CAD-pakketten lijken af toe nog het meest op fans van een voetbalclub, men bestrijdt elkaar te vuur en te zwaard als het gaat om het gelijk in wat de beste software is’.

Na ervaring opgedaan te hebben met het architectonisch tekenwerk met behulp van zowel AutoCAD GBA als Arkey ASD, vergelijkt Van der Schoot in zijn monografie beide systemen ten aanzien van het gebruik, met als doel een handleiding aan te reiken om tot een keuze te kunnen komen van een voor een bureau meest geschikt systeem.

Na een inleiding over automatisering en CAD behandelt Van der Schoot een aantal algemene beoordelingscriteria, te weten mogelijkheden, aanpasbaarheid, flexibiliteit, gebruiksgemak, compleetheid, betrouwbaarheid en nauwkeurigheid.

Vervolgens wordt kort ingegaan op de tekensystematiek van de beide pakketten met de respectievelijke applicaties.

Aan de hand van de hierboven gegeven algemene beoordelingscriteria worden beide CAD-pakketten vervolgens vergeleken ten aanzien van:

- tekeneigenschappen zoals het aanmaken van elementen, wijzigingsmethodiek, bibliotheken en lagensystematiek;
- tekenhulpmiddelen zoals zoomen, selecteren, snappen, meten en rekenen, instellingen, en archivering;
- systeemeigenschappen zoals printen en plotten, programmeren en compatibiliteit;
- support in termen van beveiliging, onderhoud, helpdesk, helpfunctie, handleiding, en benodigde opleiding;
- het gebruik van de beide pakketten in de verschillende bouwfases, waarbij met name ook aandacht wordt gegeven aan de ontwerpfase.

Van der Schoot komt op grond van zijn analyse en ervaringen tot de conclusie dat Arkey ASD met name een goed pakket is voor bureaus met veel woningbouwprojecten, met daarbij de nodige repetitie-effecten. Arkey ASD is specifiek voor de bouw ontwikkeld, en kent een elegante systematiek die echter ook voor de nodige inflexibiliteit zorgt. Wel is het goed mogelijk het pakket aan te passen aan de bureaumethodiek. Bepaalde geometrisch meer complexe vormen zijn moeilijk te tekenen. De leertijd voordat men 100% productief is met het pakket, is betrekkelijk lang. Veel van de functionaliteit die wordt geboden, komt van de ASD-applicatie. De mogelijkheden van het onderliggende Arkey-pakket zijn relatief beperkt. Ook de 3D- en rendermogelijkheden zijn niet omvangrijk.

AutoCAD kent als tekenpakket aanzienlijk meer mogelijkheden dan Arkey volgens Van der Schoot. De grote hoeveelheid mogelijkheden maakt het pakket complex, maar de basisprincipes zijn snel aan te leren en sluiten goed aan op traditionele – handmatige – tekenmethodieken. De koppeling tussen bouwfasen is bij AutoCAD GBA in vergelijking met Arkey ASD minder elegant, maar kent wel meer flexibiliteit. Ook de mogelijkheden tekeningen te wijzigen en tot consistente projectarchivering te komen, zijn bij AutoCAD GBA naar mening van Van der Schoot, beter dan die van Arkey ASD. Hetzelfde geldt voor de 3D- en rendermogelijkheden.

Van der Schoot geeft als uiteindelijke aanbeveling dat AutoCAD GBA in vrijwel alle gevallen de voorkeur verdient boven Arkey ASD.

De monografie wordt besloten met aanbevelingen voor zowel gebruikers als ontwikkelaars van beide pakketten.

TREFWOORDEN

CAD, automatisering, AutoCAD, GBA, Arkey, ASD

2

NIEUW IN OUD • OUD IN NIEUW

Onder dit thema zijn een aantal zowel stedenbouwkundige als architectonisch georiënteerde monografieën bijeen gebracht, met enerzijds het accent op *nieuw in oud*

- nieuwe bouwwerken in bestaande cultuurhistorisch waardevolle buurten
- hedendaagse functies in monumenten
- stedelijke vernieuwing versus conserverende stadsvernieuwing
- allochtone architectuur en stedenbouw

en anderzijds het accent op *oud in nieuw*

- 19de-eeuwse bouwstijl in een laat 20ste-eeuwse omgeving
- landgoederen en buitenplaatsen 'revisited'

Opvallend is bij deze lichter cursisten de belangstelling voor monumentenzorg en welstandsbeleid, terwijl thema's die de beide vorige jaren in de belangstelling stonden als 'lichte stedenbouw' en 'stedelijk-regionaal ontwerpen' – met de Vijfde Nota op komst toch zeer relevant – niet terugkeren, en het thema 'veramerikanisering' van de Nederlandse stedenbouwkundige praktijk, slechts zijdelings ter sprake komt.

In 'Restauraties van "het Nieuwe Bouwen"', staat de vraag centraal of bij het restaureren van 20ste-eeuwse monumenten de bij restauratie van monumenten tot nu toe algemeen geldende regels wel of niet gevolgd zouden moeten worden. De restauratie van het complex 'Zonnestraal' is aangegrepen voor een verhelderende theoretische beschouwing. Ook in 'Het Zwarte Gat', waarmee bedoeld wordt op het grijze gebied tussen welstandsbeleid en monumentenzorg, gaat de aandacht uit naar jonge monumenten, maar is sprake van een verbreding van dit begrip tot betekenisvolle gebouwen. De aandacht is hier nadrukkelijk ook op het ensemble gericht. Hiermee komt behalve het fenomeen 'monumentenzorg' ook het begrip 'welstand' in beeld, en uiteraard welstandscommissie.

Het ensemble staat ook centraal in 'Context/trast - nieuwbouw in een omgeving met sterke samenhang'. Deze monografie mondt uit in bruikbare criteria ter beoordeling van 'nieuwbouw' in een als waardevol beschouwd 'oude' omgeving die al dan niet het predikaat 'beschermde stadsgezicht' heeft gekregen. De eerste twee beschouwingen zijn gebaseerd op literatuuronderzoek, in de laatstgenoemde is ook eigen onderzoek verricht. Dit leidt tot geobjectiverde evaluatieconclusies ex post, naar vormgevingsaspecten die bij 'beleving' een rol spelen. Zowel in het ontwerpproces zelf, als bij door betrokken instanties uit te voeren ontwerp-evaluaties ex ante, kunnen deze een rol gaan spelen.

In de monografie met als onderwerp de 'structuurvisie voor deelgemeente Noord' – een oud deel van Rotterdam – is de problematiek aan de orde van de botsing tussen het stadsvernieuwingsbeleid enerzijds en het stedelijk-ontwikkelingsbeleid anderzijds. Wat voor een buitenstaander twee identieke begrippen zijn, is in de praktijk van bestuurders, planners en ontwerpers geenszins hetzelfde. Stadsvernieuwingsbeleid is gericht op renovatie, behoud

en verbetering in een sociaal perspectief, terwijl bij stedelijke ontwikkeling het accent ligt op het scheppen van condities voor, en het uitbuiten van, economische kansen.

Op een geheel andere manier komen de begrippen 'oud' en 'nieuw' terug in de monografie 'Verschillende achtergronden, Verschillende Woonwensen'. Hierin komt de vraag aan de orde of het gegeven van een nieuwe, wat culturele samenstelling betreft veranderende samenleving, tot uitdrukking moet komen in inrichten en vormgeving van de gebouwde omgeving. Hoe multicultureel dienen architectuur en stedenbouw te zijn, en in hoeverre is daarbij de komst van allochtone groepen relevant dan wel (ook) de toenemende diversiteit in de Nederlandse samenleving als zodanig?

In de twee laatste bijdragen gaat hem om het terugkeren van historische bouwstijlen die 'inbreken' in de hedendaagse bouwcultuur. 'Het Groene Raamwerk - herleving van buitenplaats en landgoed in de hedendaagse ontwerppraktijk' haakt aan bij recente beleidsinitiatieven om een nieuwe generatie landgoederen te creëren. Niet alleen de verschijningsvorm blijkt overigens van belang, maar ook het onderliggende programma. Het middel 'publiek-private-samenwerking' kan op deze wijze worden ingezet voor behoud en beheer van landschap en natuur.

'Romantische Stedenbouw - inhoudsloze beeldcultuur of verborgen kwaliteit' is gewijd aan de bouwkundige discussie die onder andere door de Britse Kroonprins Charles is aangezwengeld. Het is in deze monografie dat het vorig jaar geïntroduceerde begrip 'disney-ontwikkelingen' in een romantische connotatie terugkeert. Een algemene opmerking naar aanleiding van dit onderzoek is, dat bij studies die naar ontwikkelingen in landen als de vs verwijzen, steeds in aanmerking genomen moet worden dat daar, anders dan in Nederland, de fiets als gangbaar vervoermiddel ontbreekt.

Restauraties van ‘het Nieuwe Bouwen’ - een onderzoek naar theorieën over het restaureren

Ir. Lennart Kerpel

Restauro bv

PAS-mentor • Ir. C.D. van Bruggen (TUD)

‘De vraag of moderne monumenten op dezelfde manier gerestaureerd moeten worden als de klassieke monumenten, wordt door mij bevestigend beantwoord.’

Zijn de internationaal erkende basisregels voor het restaureren van monumenten, zoals vastgelegd in het Charter van Venetië (1964), ook toereikend als het gaat om het restaureren van de nieuwe generatie monumenten, die uit de 20ste eeuw?

Kerpel voert twee redenen aan waarom het antwoord op deze vraag ontkennend zou kunnen luiden. In de eerste plaats omdat de gebouwen van de Moderne Beweging soms bewust niet voor de eeuwigheid ontworpen zijn. In de tweede plaats omdat de Moderne Beweging zeer bewust zou hebben aangestuurd op een breuk met het verleden.

Als de vraag of dit soort gebouwen gerestaureerd zou moeten worden, positief beantwoord wordt, ligt er vervolgens de vraag h^oe die restauratie dan zou moeten plaats vinden. Ter beantwoording van deze vraag zijn vier theoretische restauratiemodellen ontwikkeld door een onderzoeksgroep geformeerd uit docenten van de TU-Delft en de TU-Eindhoven, onder leiding van de hoogleraren Henket en De Jonge.

Kerpel gaat op deze vragen in aan de hand van de restauratie van het Dresselhuys Paviljoen van het sanatorium Zonnestraal (gebouwd tussen 1919 en 1934) van de architecten Duiker, Wiebenga en Bijvoet, een van de boegbeelden van het Nieuwe Bouwen. Dit sanatorium is in 1981 op de monumentenlijst geplaatst. Dit complex was tevens de test case voor de hierboven genoemde onderzoeksgroep.

Hij schetst het ontstaan van dit sanatorium en de wijze waarop het geconstrueerd is, mede in het licht van de architectuur-geschiedenis en van technologische ontwikkelingen. Staal, beton en glas speelden een belangrijke rol in het Nieuwe Bouwen – ook Nieuwe Zakelijkheid genoemd – waarvan het credo een rationele en efficiënte architectuur leek te zijn, met een industriële uitstraling,

die voor iedereen bereikbaar was. Dit betekent een breuk met de stijlen uit de 19de eeuw. Niet de vormgeving, maar het programma van eisen staat centraal. De bouwmaterialen zijn middel, en geen doel.

Het Charter van Venetië is gebaseerd op de ideeën van Camillo Bóito (1836-1914). Hij stelde onder andere, dat toevoegingen als nieuw herkenbaar moesten zijn en bovendien terughoudend van aard, om niet de aandacht van het monument af te leiden. Hij stond in tussen de toenmalige Franse wijze van restaureren, die op 'falsificatie' neer kwam – bijvoorbeeld de restauratie van de Notre Dame in Parijs, door Viollet Le Duc en Lassus – en de Britse 'methode Ruskin' die gebouwen aan hun lot overliet.

Volgens de opvattingen neergelegd in het Charter van Venetië, kan het Dresselhuys Paviljoen op drie manieren worden aangepakt. De eerste manier is een restauratie, waarbij, gezien de slechte bouwtechnische toestand, het gebouw gedemonteerd dient te worden om vervolgens, inclusief latere verbouwingen, weer opgebouwd te worden uit de nog wel bruikbare onderdelen, en met noodzakelijkerwijs toevoegingen en verbeteringen die de duurzaamheid bevorderen. Wordt het gebouw niet gerestaureerd omdat er té veel vernieuwd zou moeten worden, dan kan het gedocumenteerd worden – en daarna gesloopt. Een derde manier is het zodanig stutten en inpakken van het gebouw, dat het bewaard blijft tot dat mogelijk een toekomstige generatie wel over de techniek en de kennis beschikt om bijvoorbeeld de draagconstructie te repareren.

De vier restauratiemodellen van Henket en De Jonge voor de 'jongere bouwkunst' zijn achtereenvolgens:

- Het 'terug-restaureren', dat neerkomt op het afbreken van het gebouw en het opnieuw opbouwen volgens het oorspronkelijke ontwerp. Problemen hierbij zijn het niet meer in de handel zijn van bepaalde materialen, en de gebruikte niet-duurzame bouwtechnieken.
- Het 'restaureren van de historische ontwikkeling'. Het gebouw wordt zodanig gerestaureerd dat het weer een aantal jaren mee kan. Probleem is hierbij dat een gebouw als het Dresselhuys Paviljoen niet op de monumentenlijst staat vanwege de historische ontwikkeling, maar vanwege zijn architectonische betekenis.
- Het 'pragmatisch terugrestaureren'. Het gebouw wordt aangepast zodat het beter voldoet voor de nieuwe functie die het moet gaan vervullen. Dit komt neer op renoveren. Hierbij staat de functie centraal, en niet de architectuur-historische waarde.

- 'Documenteren', onder meer met behulp van computer-visualisatie-technieken.

Noch de eerste, noch de tweede manier van aanpak vallen te rijmen met de visie van Duiker op architectuur. De derde manier leidt tot een gebouw zonder architectuur-historische betekenis. Dan zou slechts documenteren en slopen resten. Echter niet de visie van de architect moet volgens Kerpel centraal staan, maar de plaats die het gebouw inneemt in de geschiedenis.

De principes van Henket en De Jonge zijn niet wezenlijk anders dan die gehanteerd bij 'klassieke' monumenten, concludeert de auteur. Bij beide soorten monumenten wordt hetzelfde doel nagestreefd, te weten het behoud van architectuur-historische waarde. Dat er sprake is van andere bouwtechnische problemen, waarmee nog weinig ervaring is opgedaan, doet hier niets aan af. In het geval van het Dresselhuys Paviljoen gaat, omdat de bouwtechnische staat het bewaren van de architectonische waarde nagenoeg onmogelijk maakt, de voorkeur van Kerpel uit naar het maken van een virtual-reality model: goedkoop, en voor een groot publiek toegankelijk.

TREFWOORDEN

restauratie, monumentenzorg, Charter van Venetië, restauratiemodel, Nieuwe Bouwen, Moderne Beweging, architectuurgeschiedenis, Zonnestraat, Dresselhuys Paviljoen, Viollet le Duc, Ruskin, Bóito, Duiker, Wiebenga, Bijvoet

Het Zwarte Gat - het grijze gebied tussen welstandsbeleid en monumentenzorg

Ir. Tineke Meerman

Architectenbureau Hienkens BNA

PAS-mentor • Ir. J. de Jong (TUD)

‘Het belangrijkste criterium is dat een betekenisvol gebouw en een monument met respect behandeld worden, waarbij het oorspronkelijke concept gehandhaafd wordt.’

In deze monografie wordt aandacht besteedt aan welstandsbeleid en monumentenbeleid, gericht op het grijze gebied tussen jonge monumenten en betekenisvolle gebouwen. Meerman gaat in eerste instantie op zoek naar concrete antwoorden op de volgende vragen:

- Wat moet de basis zijn van het monumentenbeleid?
- Moet een monument gebruikt worden of bewaard?
- Zijn er universele criteria voor de mate waarin een monument verbouwd mag worden?

Nadat zij is nagegaan wat de wettelijke en gewone omschrijving is van het begrip ‘monument’, gaat ze in op het ontstaan van monumentenzorg, op de wijze waarop momenteel de monumentenlijst wordt aangevuld met – voornamelijk – monumenten van na 1850 (‘jonge monumenten’), en op de wijze van selectie.

Vervolgens constateert zij dat het welstandstoezicht bijdraagt aan het gemeentelijk belang van een zowel uit visueel als cultureel oogpunt kwalitatief hoogwaardige omgeving. Welstandscriteria, stelt ze, bieden een goede mogelijkheid om tot een integraal afwegingskader te komen, waarbinnen volgens het Bouwbesluit ook het monumentenbeleid aan de orde is. Wanneer een gebouw uiteindelijk geen monumentenstatus krijgt, kan, zij het minder ver gaand, toch rekening gehouden worden met karakteristieke kenmerken ervan.

Een gemeente is verplicht om welstandscriteria te ontwikkelen, maar de algemene opvatting is dat het onmogelijk is om tot een sluitende lijst van inhoudelijke criteria te komen.

Bij het definiëren van wat als monument beschouwd moet worden, spelen formeel drie criteria een belangrijke rol: de wetenschappelijke waarde, de cultuur-historische waarde en de schoonheid. Meerman stelt dat dit er op neer komt dat een monument een object is dat een markering vormt in de geschiedenis van een gemeente of gebied. Dit kan betrekking hebben op de vorm van het object, maar ook op een gebeurtenis die er aan gerelateerd is.

Bovendien is de continuïteit die een object symboliseert, van belang. Een monument kan een historische gelaagdheid in een omgeving scheppen, zoals een detail gelaagdheid in een gebouw kan creëren.

Ook mooie, betekenisvolle objecten die jonger zijn dan 50 jaar kunnen deze betekenis hebben, naar haar mening. Hier is een taak weggelegd voor het welstandstoezicht.

Welstandscriteria zouden volgens Meerman gebaseerd dienen te zijn op

- de wijze waarop een object zich functioneel en technisch in de omgeving legitimeert;
- de sociale relatie tussen gebouw en omgeving op maaiveldniveau;
- de stedenbouwkundige inpassing van het gebouw;
- de wijze en de duur van de zichtbaarheid van het gebouw.

Deze vier criteria zijn gebaseerd op twee gegevens: het object en de omgeving ervan, waarbij 'passendheid' een sleutelbegrip is.

Bij verbouwing dient respect voor de bedoeling van de oorspronkelijke ontwerper het uitgangspunt te zijn.

Concluderend stelt Meerman dat monumenten (of betekenisvolle gebouwen) hun betekenis voor de omgeving dienen te ontleen aan de functie die ze hebben in het dagelijks leven. Renovatie van zo'n gebouw kan een goede invloed hebben op de omgeving. Functionaliteit is belangrijker dan oorspronkelijkheid. Het zou in dit licht goed zijn als de welstands- en de monumentencommissie met één advies komen.

TREFWOORDEN

architectuur, monument, monumentenzorg, monumentencommissie, welstandscriteria, welstandscommissie, Raad voor Cultuur, bouwaanvraag

Context/trast - nieuwbouw in een omgeving met sterke samenhang**Ir. Saskia Nieuwendijk**

Het Architecten Consort Rotterdam

PAS-mentor • Ir. C.D. van Bruggen (TU Delft)

‘Misschien wel de meest spannende en moeilijke opdracht voor een architect is het ontwerpen van een nieuw gebouw in een historische context. Welstand en Monumentenzorg eisen aanpassing en bescheidenheid (...), terwijl vakgenoten het plan bekritisieren als de huidige tijdgeest niet genoeg belichaamd wordt’

Een nieuw gebouw neerzetten in een historische stadskern, dan wel in een ander type buurt waarin de verschillende gebouwen een eenheid vormen. Hoe breng je zo'n project tot een goed eind? Hoe hebben andere architecten dat gedaan? Zijn er regels die toegepast kunnen worden? Bestaat er een ontwerpstructuur die het project op weg helpt?

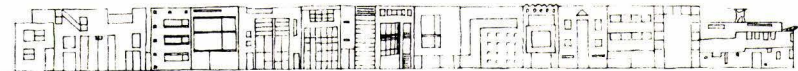
Deze vragen stelde Nieuwendijk zich, en analyseerde daartoe drie recente projecten in de binnenstad van Delft. Delft is een typische grachtenstad, met een lange geschiedenis. De binnenstad is 'beschermd stadsgezicht'. Nieuwendijk neemt ons allereerst aan de hand van foto's mee op een tocht langs meer en minder geslaagde nieuwbouwprojecten in dit deel van de stad.

Drie, projecten onderwerpt ze vervolgens aan een gedetailleerde analyse:

- een studio-woonhuis aan het Rietveld van Jan Pesman;
- zes woonhuizen aan het Oosteinde, van Roelf Steenhuis;
- Schutterstraat: 17 huizen, 15 architecten, één supervisor.

Deze projecten waren onderworpen aan regels neergelegd in het bestemmingsplan 'Komplan '76'. Het zijn deels geobjectiveerde eisen, met betrekking tot ter plekke geldende pandbreedte, pandhoogte, verdiepingshoogte, aantal bouwlagen en dergelijke; deels subjectieve regels, voor meerdere interpretaties vatbaar, ter beoordeling van de welstandscommissie.

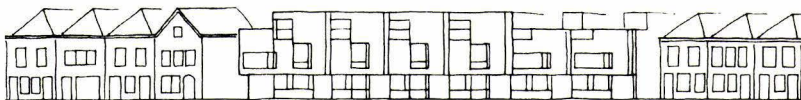
De projecten zijn zo gekozen, dat ze enerzijds voldoende overeenkomen om ze te vergelijken (Delftse architecten, woonhuizen van vergelijkbare grootte, gesitueerd in een beschermd stadsgezicht, de laatste vijf jaar opgeleverd), maar ook zo verschillend, dat de effecten van die verschillen onderzocht kunnen worden.

Schutterstraat

Rietveld

Oosteinde

De projecten en de naastliggende panden zijn getoetst op de volgende punten:

- verhouding (maten panden en gevelvlakken),
- rooilijn (afwijkingen hiervan, reliëf in de gevel),
- materiaal (soort en aantal soorten),
- kleurgebruik,
- detaillering (decoratieve afwerking, beëindiging gevelvlak en dergelijke).

Wat het *studio-woonhuis aan het Rietveld* betreft (zie illustratie), blijkt enerzijds dat de samenhang met de omgeving sterk is (verhoudingen, detaillering), maar dat door materiaalgebruik, kleur en rooilijn-afwijking het contrast anderzijds groot is. De omgeving verdraagt echter, door de sterke samenhang die hier aanwezig is, dit contrast heel goed. Het is een van de paradepaardjes van de welstandscommissie.

Wat de *zes woonhuizen aan het Oosteinde* betreft (zie illustratie), tot stand gekomen niet dan na de nodige verwickelingen met welstandscommissie en raadscommissie 'wonen', blijkt de samenhang gecreëerd te zijn door maatvoering en herhaling van lijnen. Het door de portieken veroorzaakte aanzienlijke reliëf, wijkt echter nogal af van de vormtaal van de omgeving. Storend werkt de differentiatie die is aangebracht tussen begane grond en verdieping, stelt Nieuwendijk.

In het project *Schuttersveld* (zie illustratie) wordt niet het plan ten opzichte van de omgeving geanalyseerd, maar de samenhang tussen de elementen van het complex onderling in beschouwing genomen. De verhoudingen op grotere schaal, de vormtaal en de kracht van de voorgeschreven grijze stuc, zorgen volgens Nieuwendijk voor voldoende samenhang, ook al doen de variaties in detaillering en gevel- en plattegrondtypologieën de samenhang geen goed.

Op grond van de analysebevindingen concludeert zij dat het ontwerpen van nieuwbouw in een bestaande situatie waar sprake is van een sterke samenhang, een zware opgave is. Als die samenhang sterk is, is er echter juist wel een 'draagvlak' voor contrast. Een wezenlijk aspect voor het waarborgen van samenhang, blijkt de verhouding van volumes. Ook overeenkomsten in kleur, materiaal of detail, zijn van belang – zij het niet doorslaggevend. Als algemene, objectieve welstandsregels zijn deze aspecten echter onbruikbaar. Wel kunnen ze door een supervisor voor een bepaald project concreet gemaakt worden.

Als een ontwerper gevoel heeft voor het karakter van de omgeving, zal hij, al dan niet bewust, de hier genoemde regels als randvoorwaarden respecteren.

TREFWOORDEN

architectuur, welstand, welstandscommissie, monumentenzorg, beschermd stadsgezicht, historische binnenstad Delft, Oosteinde/Delft, het Rietveld/Delft, Schutterstraat/Delft, Pesman, Steenhuis, Verheyen

Noord - structuurvisie voor deelgemeente Noord

Ir. Kristel Lanslots

Dienst S+V, gemeente Rotterdam

PAS-mentor • Ir. P.G. de Bois (TU/D)

‘Het Centraal Station wordt geherstructureerd, de A20 wordt verbreed; groot-schalige ontwikkelingen in Rotterdam die talloze stedenbouwkundige kansen genereren. (.....) Helaas ziet de deelgemeente Noord deze ontwikkelingen niet als kansen, maar als bedreigingen.’

De door Lanslots geformuleerde primaire en secundaire onderzoeksvragen waren:

- Welke ruimtelijke ontwikkelingen zijn te verwachten in deelgemeente Noord (Rotterdam) als gevolg van grootschalige ontwikkelingen aan de randen van ‘Noord’?
- Hoe komt het dat er weinig afstemming plaatsvindt tussen stedelijke plannen en deelgemeentelijke plannen, en tussen deelgemeentelijke plannen onderling?
- Hoe kan een deelgemeente-overschrijdend plan (zoals een structuurvisie Noord) bestuurlijk en ambtelijk vormgegeven/gemaakt worden?

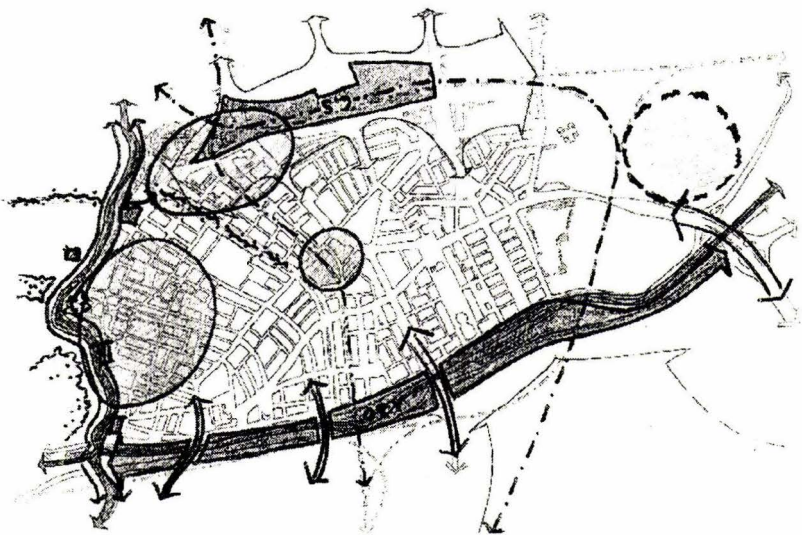
Ten aanzien van de laatste twee vragen constateert ze dat de problemen die aan de orde gesteld zijn, hun aanleiding vinden in

- de taken- en bevoegdhedenverdeling tussen gemeentebestuur en deelgemeentebesturen.
Deze laatste besturen zijn wel verantwoordelijk voor sectorale plannen, kunnen een geïntegreerde ontwikkelingsvisie maken voor hun eigen gebied, maar hebben geen bevoegdheid tot het vaststellen van bestemmingsplan, terwijl ze wel weer verantwoordelijk zijn voor het beheer na realisatie van het plan.
- het feit dat de ontwikkelingsvisie van de deelgemeenten zich beperkt tot hun eigen gebied.
- dat binnen de gemeentelijke dienst Stedebouw en Volkshuisvesting (dS+V) zowel weinig onderlinge afstemming plaats vindt tussen de (sectoraal georganiseerde) afdelingen binnen de divisie die op de gemeente als geheel gericht is, als afstemming tussen deze divisie en de divisie die werkzaamheden verricht ten behoeve van de deelgemeenten.
- dat het gemeentelijke ruimtelijke plan vaak te globaal is om direct te vertalen

in bestemmingsplannen, zeker als er verschil van opvatting bestaat tussen gemeentebestuur en deelgemeentebestuur.

Ten aanzien van de hoofdvraag wordt het kader gevormd door drie ruimtelijke plannen – ‘Een Haalbare Kaart’ (stadsregio), (concept)structuurplan (gemeente), ‘Ontwikkelingsvisie’ (deelgemeente) – waarin (versterking van) de groene structuur en de infrastructuur terugkerende elementen zijn.

Strijdigheid lijkt te bestaan tussen gemeentelijk plan en deelgemeentelijk plan ten aanzien van de in het structuurplan uitgesproken wens tot meer ruimtelijke differentiatie, aangezien het beleid van ‘Noord’, in overeenstemming overigens met de bestemmingsplannen die door ds+v gemaakt worden, voornamelijk conserverend en beherend is. Van de voorgenomen ontwikkelingen buiten, maar wel in de directe nabijheid van ‘Noord’, zullen met name de ontwikkeling van het Centraal Station tot HSL-station, de vertunneling van de A20 en de recreatieve ontwikkeling van de rivier de Rotte, van invloed zijn op ‘Noord’. In de directe omgeving en langs de toegangsroutes van cs ontstaan stedelijke toplocaties. De in de A20-zone ter beschikking komende ruimte biedt plaats aan woon- en werkfuncties, terwijl de kwaliteit van huidige woongebieden verbetert door het afnemen van de geluidsoverlast. De recreatieve Rotte wordt een lint met interessante openbare ruimtes. Zie illustratie.

Structuurvisie-kaart voor Noord (Rotterdam): potenties

Lanslots concludeert dat het een gemiste kans zou zijn als geen studie ver-richt zou worden naar deze ontwikkelingen, die dan zou moeten uitmonden in een herziening van de vigerende ontwikkelingsvisie van 'Noord'. Hiertoe is het noodzakelijk dat de organisatorische relatie tussen gemeente en deelgemeen-ten aangepast wordt. Er zou een bestuurlijk beraad ingesteld moeten worden waaraan deel genomen wordt door zowel afgevaardigden van het gemeentebe-stuur als van de deelgemeentebesturen, met als taak het uitwerken van het structuurplan op deelgemeentelijk niveau, zowel van onder op als van boven af. De dS+V zou hiertoe gefaciliteerd moeten worden.

TREFWOORDEN

*deelgemeente, gemeente, dS+V, 'Een Haalbare Kaart',
structuurplan Rotterdam, 'ontwikkelingsvisie Noord', Rotterdam,
Noord/Rotterdam*

Verschillende Achtergronden, Verschillende Woonwensen

Ir. Neelu Boparai

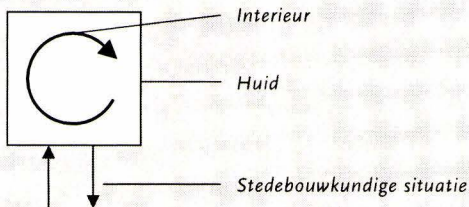
AG Nova Amersfoort bv

PAS-mentor • Ir.P.G.de Bois (TUD)

‘De gedachte dat de overheid de eventueel gewenste culturele variëteit zou ondersteunen door middel van architectuurbeleid, lijkt even misplaatst als architectuurbeleid gericht op een Nederlandse signatuur van de gebouwde omgeving.’

In deze monografie wordt ingegaan op de relatie tussen architectuur en onze multiculturele samenleving. Boparai formuleert als vraag: ‘Hoe wordt het multiculturele karakter van onze samenleving in de architectuur en de stedebouw geuit?’ Historische voorbeelden in dit verband zijn de bouw van synagogen vanaf de 17de eeuw, en de aanwezigheid van schuilkerken in met name Amsterdam. Dit waren particuliere initiatieven. Onze bevolking wordt, cultureel gezien, steeds heterogener, als gevolg van immigratie. Daarbij dient onderscheid gemaakt te worden tussen traditionele – vaak, maar niet altijd islamieten – en niet-traditionele immigranten. Moet er bij renovatie en nieuwbouw rekening gehouden worden met een specifieke culturele wensen? Er zijn in Nederland relatief nog weinig ontwerpers werkzaam met een allochtone achtergrond. Boparai wijdt dit niet zozeer aan het architectuurbeleid als wel aan de algemene achterstandspositie van groepen als Surinamers, Turken en Marokkanen in onze samenleving.

Voor een aantal doelgroepen gaat zij vervolgens concreet na hoe zij uitdrukking willen geven aan hun woonwensen. Hierbij gaat zij steeds uit van de driedeling: interieur, gevel en stedebouwkundige situatie.

Relatiekader: Interieur, Huid, Situatie

Verandering in de gebouwde omgeving is, inherent aan de lange gebruiksduur van gebouwen, een zaak van lange adem. Bij de stadsvernieuwing is de bouw van moskeeën inmiddels een opvallende afwijking van de westerse bouwnorm. In hoeverre verder in functionele en vormgevende zin uitdrukking moet worden gegeven aan de culturele identiteit van minderheden, is onderwerp van publieke discussie.

Een specifieke stedenbouwkundige structuur gericht op het concentreren van een bepaalde groep alloctonen, wordt door nagenoeg alle belanghebbende afgewezen omdat het maatschappelijk isolement zo versterkt zou worden. Een deel van de islamitische bevolkingsgroep spreekt wel de wens uit tot een woningindeling waarbij rekening gehouden wordt met de gescheiden leefcircuits van mannen en vrouwen. In het nieuwbouwproject 'Punt Komma' van de Portugese architect Alvaro Siza, in de Haagse Schilderswijk, is met deze wens rekening gehouden door de woning op een aantal plaatsen van schuifwanden te voorzien. Kritiek hierop in de zin dat dit de achtergestelde positie van vrouwen in stand houdt, pareert Boparai door er op te wijzen dat het hier om 'aanpasbaar bouwen' gaat, en dat ook andere soorten huishoudens privacy-wensen hebben. Hetzelfde gaat op voor het bouwen van grote woningen.

Wat de openbare ruimte betreft bleken allochtone vrouwen in Utrecht zich uit te spreken voor meer veiligheid, voor meer planten, bloemen, en voor speelplekken dichtbij huis. Gebruikelijke wensen dus. Het is overigens niet eenvoudig om bepaalde groepen allochtone vrouwen bij inspraakprocessen te betrekken.

Op het Kanaleneiland in Utrecht zijn twee 'cameria's' gebouwd. Dit zijn een soort theehuizen in de open lucht, waar in Turkije vrouwen elkaar ontmoeten. Misschien door het verschil in klimaat, zijn ze echter voornamelijk in gebruik als voetbalveld. Wat dat betreft lijken badhuizen beter te functioneren.

In de Bijlmer is een onderzoek gedaan naar woonwensen van Ghanezen, bij laagbouw in hoge dichtheden. Zij wensen grote woningen, met vooral een grote woonkamer, een grote, gesloten, keuken en een speelruimte voor de kinderen.

Slaapkamers zijn niet zo belangrijk, evenmin als het hebben van een tuin: men heeft liever een terras of balkon. Van belang is dat alle ruimten in de woning 'autonoom' bereikbaar zijn ten behoeve van individuele privacy. Hoewel er een sterk onderling gemeenschapsgevoel is, wil men zeker niet in een alleen voor Ghanezen bestemde wijk wonen.

De laatste jaren zijn er nogal wat initiatieven ontplooid om specifieke woonvormen voor allochtone ouderen te creëren. In de bouwkundige vormgeving blijkt echter nauwelijks wat terug te vinden van de culturele eigenheid van de verschillende doelgroepen die daar worden gehuisvest. Boparai stelt ter discussie of dat zou moeten. In het Haagse project 'De Chinese Brug' is wel rekening gehouden met Chinese indelingswensen, zoals gescheiden slaapkamers voor echtparen, en een gesloten keuken met voorzieningen voor het gebruik van een wok.

Boparai concludeert dat:

- de maatschappelijke achterstand van bepaalde allochtone groepen tot gevolg heeft dat er weinig eigen bouwkundigheid is, en er weinig financiële mogelijkheden zijn;
- er niet zozeer speciale woningen voor migranten gebouwd moeten worden, maar woningen die geschikt zijn voor meerdere soorten huishoudens en leefstijlen;
- een categoriaal allochtoongericht architectuurbeleid niet past binnen het huidige architectuurbeleid dat het multiculturele karakter van onze samenleving moet reflecteren;
- Kennisontwikkeling en -overdracht op de volgende punten aanbeveling verdient:
 - specifieke behoeften van bepaalde groeperingen en in dat kader gerealiseerde projecten;
 - uitwisseling van architecten met niet-westerse landen;
 - hoe allochtone bevolkingsgroepen te bereiken zijn.

TREFWOORDEN

architectuur, stedenbouw, cultuurbeleid, architectuurbeleid, allochtonen, multiculturele samenleving, segregatie, camera, woningbouwplattegrond, ouderenhuisvesting, islamieten, Ghanezen, Chinezen, Bijlmermeer/Amsterdam, Kanaleneiland/Utrecht, Oleanderbuurt/Rotterdam, Schilderswijk/Den Haag, Alvaro Siza

Romantische Stedebouw - *inhoudsloze beeldcultuur of verborgen kwaliteit*

Ir. Jeroen de Oude

Kuiper Compagnons

PAS-mentor • Ir. P.G. de Bois (TUD)

‘Stedebouw heeft alleen bestaansrecht als afzonderlijke discipline indien het meer is dan alleen architectuur-begeleiding ’

De stedebouwkundige De Oude, opgeleid in de traditie van het Modernisme, stuitte op een tegenstelling tussen recente stedelijke uitbreidings- en vernieuwingsprojecten die aan de traditionele romantische opvatting over de stad refereren, enerzijds, en anderzijds de voortgaande ruimtelijke ontwikkeling, waarbij de fysiek-ruimtelijk herkenbare stad zich transformeert in een diffuse abstractie (stedelijke fragmentatie, netwerkstad, snelweglandschap). In onder meer Aalsmeer, Den Bosch (Stationsomgeving), Helmond (Brandevoort), Den Haag (onder andere Vaillantlaan en Wateringse Veld), Amersfoort (Kattenbroek), werd hij geconfronteerd met aan de 19de eeuw herinnerende stedelijke beelden, die niet leken te passen in de hedendaagse ruimtelijke en maatschappelijke context.

De Oude stelde zich de vraag of deze historiserende trend in de stedebouwkunde slechts een inhoudsloze beeldcultuur is die een ‘Disney-achtige’ romantische illusie oplevert, of dat deze vorm van stedebouw een positieve bijdrage levert aan de ruimtelijke kwaliteit.

Om een antwoord op deze vraag te vinden verdiept hij zich allereerst in drie vormen van romantische stedebouw.

- New Urbanism, een hedendaagse stroming in de vs die terugrijpt op structuur en vormgeving van 19de-eeuwse kleine steden en dorpen – kleinschalige, hechte, sociale en vitale gemeenschappen – als alternatief voor de uniforme ‘non-places’ in het snelweglandschap. In het New Urbanism staat de openbare ruimte centraal, is de voetganger de maat der dingen en is de structuur helder. Een voorbeeld is de Disneystad ‘Celebration’.
- De historische stad van Rob Krier. Voor Krier is de historische (binnen)stad de inspiratiebron. Hij richt zich op een openbare ruimte waarin de auto niet dominant is en de voetganger als de maat der dingen fungeert. De compositie van gevels, straat- en pleinwanden staat bij hem centraal; functionele eisen

worden aan dit ruimtelijk beeld ondergeschikt gemaakt, al verliest hij niet uit het oog dat de moderne stad anders functioneert dan die in de 19de eeuw. Het gaat hem niet om de esthetische ervaring, maar om het creëren van ruimten waar het prettig verblijven is. Hij probeert dit bijvoorbeeld te bereiken in het Haagse vernieuwingsproject 'de Resident'.

- Bhalotra's Metaforen-Stedebouw. Bhalotra wil een omgeving maken waarin mensen zich thuis voelen, en kiest de (subjectieve) beleving van de individu hierbij als uitgangspunt. Gebruikers moeten hun verlangens zelf kunnen invullen met behulp van symbolen en metaforen. Zijn benadering is niet per definitie historiserend, maar verwijzingen naar het verleden zijn er wel. Volgens Bhalotra is een stad meer dan een verstedelijkt landschap, maar vormt zij met behulp van symbolische vormen en rituele plekken, de neerslag van de kosmische, politieke en maatschappelijke orde. Het bekendste voorbeeld van zijn werk is de wijk 'Kattenbroek' in Amersfoort.

De eerste conclusie die De Oude trekt is dat er zeker geen sprake is van inhoudsloze beeldcultuur: het beeld speelt wel een belangrijke rol, maar dit wordt gerechtvaardigd door het doel een aangename omgeving tot stand te brengen. De stedebouwkundige tracht in zijn streven hiernaar zijn greep op de architectuur te vergroten.

Naar aanleiding van deze conclusie gaat De Oude op zoek naar condities die het ontwerp en de ontwerper in romantische richting beïnvloeden. Hij onderscheidt de volgende:

- Het stedebouwkundig ontwerp als reclamespot. Het ontwerp krijgt het karakter van een verleidingsplan gericht op de marktpartijen, waaronder de potentiële toekomstige gebruikers, en voor gemeenten om zich van andere te onderscheiden.
- Veranderende strategie ten aanzien van de implementatie van voorgenomen beleid. Meer dan op het tot stand brengen van ruimtelijke samenhang zijn bij stedelijke ontwikkeling betrokken partijen tegenwoordig gericht op als strategisch beschouwde (sectorale) projecten. Om de stedebouwkundige discipline meer inhoud te laten behouden dan slechts de zorg voor het inpassen van architectonische projecten, heeft de stedebouwkundige zich met succes op het stadsbeeld gestort (het beeldkwaliteitsplan).
- De behoefte aan identiteit en authenticiteit. De homogenisering, eenduidigheid en ontheemding die het gevolg is van de het verdwijnen van de stad in zijn traditionele fysiek-ruimtelijke vorm, leidt tot het verlangen naar het uitdrukken van de eigen identiteit, naar stabiliteit en naar een aangename omgeving. Romantische stedebouw kan in deze behoefte voorzien.

- De cultuur van gemak en comfort. Een romantisch ontwerp speelt in op deze menselijke behoeften.
- Biologische randvoorwaarden. De mens is een organisme dat specifieke eisen stelt aan zijn omgeving en deze accommodeert. Hij gedijt beter in een kleinschalige gevarieerde, dan een grootschalige homogene situatie.

De vraag, zo stelt De Oude, ligt nog steeds op tafel of romantische stedenbouw nu werkelijk ruimtelijke kwaliteit levert, of dat het toch een modegril is. Dat deze stijl echter appelleert aan een natuurlijke behoefte van de mens, geeft voor hem de doorslag en maakt het voor hem aannemelijk dat romantische stedenbouw een legitieme trend is. Het is echter een trend die ook gevaren met zich mee brengt. Stedenbouwkunde moet er voor waken 'gevelarchitectuur' te worden. Evenmin moet de gedachte (weer) postvatten dat de samenleving zelf maakbaar is. En tenslotte, de in de vs opgang gekomen ontwikkeling van afgesloten 'privéwijken' leidt tot sociale ontwrichting. Ook in Nederland zijn tendensen te onderkennen van zo'n ontwikkeling: woonenclaves binnen fysieke barrières als geluidswallen.

TREFWOORDEN

stedenbouw, romantiek, modernisme, New Urbanism, Disney, metafoor, netwerkstad, stedelijke fragmentatie, ruimtelijke kwaliteit, gevelarchitectuur, Krier, Bhalotra, Celebration/USA, Resident/Den Haag, Kattenbroek/Amersfoort

Het Groene Raamwerk - *herleving van buitenplaats en landgoed in de hedendaagse ontwerppraktijk: Nijrees bijvoorbeeld*

Ir. Heleen Post-Stronks

Dienst ROB gemeente Almelo

PAS-mentor • Ir. P. de Bois (TUD)

‘Tijdens de zoektocht naar klassieke ontwerp-principes, blijkt dat buitenplaatsen en landgoederen hun bestaansrecht niet alleen ontlenen aan hun ruimtelijke verschijningsvorm. Juist het onderliggende programma maakt ze tot wat ze zijn.’

Stronks is gedurende haar PAS-periode betrokken geweest bij één van de door de ministeries van LNV en VROM geëntameerde ontwikkelingen in het kader van de zogenaamde ‘Experimenten Nieuwe Buitenplaatsen’, te weten het Nijrees-complex te Almelo.

Vanuit de overheid zijn binnen het VINEX-beleid, alsmede vanuit het ruimtelijk- en natuurbeleid zoals vastgelegd in de Structuurnota Groene Ruimte, nieuwe landgoederen expliciet toegestaan. Het beleid rond nieuwe buitenplaatsen is nog niet uitgekristalliseerd, dit in afwachting van de beleids-evaluatie rond voornoemde experimenten.

De formele definities die de overheid hanteert voor nieuwe landgoederen luidt: Nieuwe landgoederen zijn boscomplexen (al dan niet met overige gronden) met daarin één woonhuis van allure (met daarbinnen twee à drie wooneenheden), waarvan minimaal vijf hectare is bebost. Van het boscomplex is minimaal 90 procent openbaar toegankelijk; het complex heeft een belangrijke maatschappelijke meerwaarde.

De formele definiëring is open wat de concrete uitwerking betreft. Alle toelichtingen, adviezen en gevalsstudies bevatten echter vergelijkbare aanscherpingen. Essenties daarbij zijn:

- Eenheid in ontwerp en beheer van het gebied.
- Grondgebruiksvormen die karakteristiek zijn voor het landelijk gebied: bijna altijd bos – bij woongebieden is dit bij voorkeur duurzaam bos – vaak lanen, extensieve landbouwgrond, natuurterrein, tuin en park, en woonfunctie.
- Eigen identiteit, gekoppeld aan landschapsbeleving en landschappelijke waarden.
- Allure; het ontstaan van nieuwe cultuurgoederen te bewerkstelligen door middel van een substantiële hoeveelheid opgaand bos en/of laanbeplanting,

architectuur van het hoofdgebouw, landschapsarchitectonische visie.

- Maatschappelijke meerwaarde en multifunctionaliteit in termen van: landbouw; bosbouw; wonen; recreatie; natuurbehoud; ecologische en landschappelijke waarde; culturele en historische waarden; milieu; sociaal economische waarden.

Nieuwe buitenplaatsen betreffen boscomplexen bestaande uit gebouwen (met niet uitsluitend een woonfunctie) en een omringend park en tuin (met naast bos ook andere vormen van natuur), die als eenheid worden ontwikkeld en beheerd, met een oppervlakte tussen twee en vijf hectare, waarbij ten minste 80% van deze oppervlakte een groene en recreatieve functie heeft en openbaar toegankelijk is, en waarbij het werkelijk bebouwde deel niet meer bedraagt dan 5% van het totale terreinoppervlak; de maximale hoogte van de bebouwing bedraagt 20m.

In termen van maatschappelijke meerwaarde, multifunctionaliteit en dergelijke, kunnen met betrekking tot nieuwe buitenplaatsen dezelfde opmerkingen worden gemaakt als ten aanzien van nieuwe landgoederen. In principe hebben buitenplaatsen een meer stedelijk karakter, zijn ze kleiner en hebben ze een hogere bebouwingsdichtheid, waarbij ook andere functies dan wonen zijn toegestaan.

De overheid blijft beducht voor verstening van het groene gebied, en het beleid rond nieuwe landgoederen en buitenplaatsen laat dit restrictieve beleid onverlet. Doelstelling is een gedeelte van de doelstellingen met betrekking tot natuurontwikkeling en de aanleg van duurzaam groen te laten plaatsvinden door middel van de inzet van privaat kapitaal. Dit staat ook wel bekend als het zogenaamde 'rood-voor-groen-principe'. Particulieren mogen een beperkte hoeveelheid bebouwing realiseren binnen het groene buitengebied mits men daarbij zorg draagt voor het realiseren van maatschappelijke meerwaarde, onder andere door de aanleg en instandhouding van duurzaam groen.

Stronk gaat in haar monografie in op bovenstaande definities en kenmerken. Tevens behandelt ze enkele karakteristieke historische voorbeelden. Ook gaat ze in op het vormgevingsinstrumentarium, de financiering en het planvormingstraject. Bij alle aspecten die worden behandeld, wordt steeds een verbaal slag gemaakt naar de planontwikkeling van Nijrees.

TREFWOORDEN

landgoederen nieuwe, buitenplaatsen nieuwe, 'rood voor groen', duurzame consolidatie van groen, groene buffer, Nijrees, 'Experimenten Nieuwe Buitenplaatsen'

3

EVALUATIE

**Een kritische zelfreflectie op de monografieën
in het kader van de doelstelling van de PAS**

Gegeven het aanbod aan monografieën dit jaar en vorig jaar, kan worden geconstateerd dat er weinig continuïteit is in de gekozen thema's. Dit is mogelijk een gevolg van het feit dat ook het onderwijsaanbod van de PAS is aangepast. Hier moet echter bij opgemerkt worden, dat alhoewel er verbanden aangenomen kunnen worden tussen de monografiethema's en het cursusaanbod van de PAS, deze niet van dusdanige omvang zijn dat hiermee de aangegeven discontinuïteit geheel kan worden verklaard. Als deze discontinuïteit zich doorzet heeft dit tot gevolg dat dan vanuit de PAS-opleiding de uitbreiding van de kennishuishouding meer plaatsvindt in de breedte dan in de diepte. Gewenst is een beperking van het aantal thema's voor monografieën, wil de beoogde 'kennishuishouding' ook in de diepte enige betekenis krijgen.

De stedenbouwkundige cursisten richtten zich vorig jaar in het kader van de toekomstige ontwerpogave, nadrukkelijk op 'lichte stedenbouw', 'veramerikaanisering' van de Nederlandse stedelijk cultuur, en op stedelijk-regionaal-ontwerpen-na-de-Vinex. Dat deel van de architectuur-cursisten die zich met de architectonische equivalent daarvan bezig hielden, hielden zich bezig met het ontwerpen van functionele gebouwen als kantoren, woningen en ziekenhuizen. Deze thema's komen niet terug, al refereert de monografie 'romantische stedenbouw' wel aan ontwikkelingen in de Verenigde Staten.

Dit jaar is de belangstelling van beide groepen gericht op monumenten, monumentenzorg en welstand enerzijds, en anderzijds op het teruggrijpen op historische bouwstijlen in een op de 21ste eeuw gerichte ruimtelijke inrichting en vormgeving. Vandaar de gekozen hoofdstuktitel 'nieuw in oud – oud in nieuw'.

Het thema 'Culturele aspecten van de Architectuur' is vrijwel geheel verlaten, waar niemand overigens niet rouwig om hoeft zijn, aangezien dit onderwerp tot wollige en zweverige betogen bleek te leiden. Wel keert het bedrijfskundig reilen en zeilen van architectenbureaus terug, zij het met andere accenten dan vorig jaar.

De indruk bestaat dat de vorig jaar geformuleerde aanbeveling om meer aandacht te besteden aan schrijf- en taalvaardigheid in zekere mate effect gehad

heeft. Met name echter bij veel van de werkstukken vervaardigd door de architectuurcursisten blijft dit een serieus punt van aandacht.

Een aantal van de monografieën valt op door de verzorgde vormgeving. Ook hier zijn dit meestal werkstukken van stedenbouw-cursisten.

Het blijft opvallen dat redeneringen in vrijwel geen van de gevallen binnen de monografieën gevisualiseerd worden. Illustraties zijn in de meeste gevallen slechts tekst ondersteunend.

In het kader van de beoogde kennishuishouding is het de bedoeling dat cursisten reflecteren op de dagelijkse beroepspraktijk, op dusdanige wijze dat dit leidt tot generaliseerbare kennis. Veel monografieën betreffen echter nog steeds uitsluitend literatuurstudie's, waarbij ditmaal bij het overgrote deel wel een, soms meer, soms minder geslaagde poging, is gedaan om tot generaliseerde conclusies en/of aanbevelingen te komen.

De monografie van Van Velsen, 'Verandering door Groei', is mede gebaseerd op een aantal reeds vervaardigde monografieën. Dit komt zowel de diepgang als de praktische relevantie ten goede. De poging de theorie concreet toe te passen en de reflectie op het werkstuk door de praktijkmentor geven extra toegevoegde waarde.

De monografie van Nieuwendijk bevat een substantiële empirische onderzoekcomponent (evaluatie ex post) en leidt ons inziens tot bruikbare conclusies ten behoeve van ontwerpers en betrokken instanties.

Ten aanzien van onze aanbevelingen richting PAS, Universiteiten en beroepspraktijk, zoals gegeven in het eerste overzicht met monografieën (Klaasen I.T. & Prins, M. eds., 1998) geven de monografieën van dit jaar weinig aanleiding om tot nadere bijstelling te komen.

Het PAS heeft onze eerdere aanbevelingen besproken met het bestuur en de mentoren, en deze zijn grotendeels, al dan niet aangepast, overgenomen. Het gekozen traject, met name de daaraan verbonden tijdsduur, heeft er echter toe geleid dat de effecten van de implementatie van deze aanbevelingen nu nog niet reëel meetbaar zijn.

TREFWOORDENREGISTER

A

allochtonen • 47
Alvaro Siza • 47
arbiterinstantie • 24
architectenbureaus • 16
architectonische expressie • 22
architectuur • 20, 22, 36, 40, 47
architectuurbeleid • 47
architectuurgeschiedenis • 33
Arkey • 26
ASD • 26
AutoCAD • 26
automatisering • 26

B

bedrijfsplan • 16, 18
beschermd stadsgezicht • 40
Bhalotra • 51
Bijlmermeer/Amsterdam • 47
Bijvoet • 33
Bóito • 33
bouwaanvraag • 36
buitenplaatsen nieuwe • 54
bureaugrootte • 16
bureau-organisatie • 16

C

CAD • 26
camera • 47
Celebration/USA • 51
certificering • 16
Charter van Venetië • 33
Chinezen • 47
cultuurbeleid • 47

D

deelgemeente • 43
Diener en Diener • 20
Disney • 51
Dresselhuys Paviljoen • 33
dS+V • 43

Duiker • 33
duurzame consolidatie van groen • 54

E

Een Haalbare Kaart • 43
Experimenten Nieuwe Buitenplaatsen • 54
exploitatie • 18

G

GBA • 26
gemeente • 43
gevelarchitectuur • 51
gevels vormgeving van • 20
Ghanezen • 47
groene buffer • 54

H

Herzog & De Meuron • 22
het Rietveld/Delft • 40
historische binnenstad Delft • 40

I

islamieten • 47

J

jurering • 24

K

Kanaleneiland/Utrecht • 47
Kattenbroek/Amersfoort • 51
Krier • 51
kwaliteitszorg • 16

L

landgoederen nieuwe • 54

M

materiaalgebruik • 22
metafoer • 51
Moderne Beweging • 33

modernisme • 20, 22, 51
monument • 36
monumentencommissie • 36
monumenten­zorg • 33, 36, 40
multiculturele samenleving • 47

N

netwerkstad • 51
New Urbanism • 51
Nieuwe Bouwen • 33
Nijrees • 54
Noord/Rotterdam • 43

O

Oleanderbuurt/Rotterdam • 47
ontwikkelingsvisie Noord • 43
Oosteinde/Delft • 40
ouderenhuisvesting • 47

P

Pesman • 40
post-modernisme • 20, 22
prijsvraagmanager • 24
prijsvraagorganisatie • 24
prijsvraagprogramma • 24
prijsvraagreglement • 24
prijsvragen • 24

R

Raad voor Cultuur • 36
restauratie • 33
Resident/Den Haag • 51
restauratiemodel • 33
romantiek • 51
rood voor groen • 54
Rotterdam • 43
ruimtelijke kwaliteit • 51
Ruskin • 33

S

Schilderswijk/Den Haag • 47
Schutterstraat/Delft • 40
segregatie • 47

start van onderneming • 18
stedebouw • 47, 51
stedelijke fragmentatie • 51
Steenhuis • 40
strategische doelen • 18
strategische groei • 16
structuurplan Rotterdam • 43

V

Verheyen • 40
Viollet le Duc • 33

W

welstand • 40
welstandscommissie • 36, 40
welstandscriteria • 36
Wiebenga • 33
woningbouwplattegrond • 47

Z

Zonnestraal • 33
Zwitserland • 20, 22

TEKST

Drs. I.T. Klaasen • Dr. Ir. M. Prins

Ina Klaasen is werkzaam bij de faculteit bouwkunde in Delft als docent 'stedebouwkundig ontwerpen'. Matthijs Prins is docent 'ontwerpmanagement' bij de faculteit bouwkunde in Eindhoven.

VORMGEVING

Suzan Beijer, Amsterdam

UITGAVE

Stichting PAS

Marnixstraat 317

1016 TB Amsterdam

Voorjaar 1999

ISBN 90 804949 1 7